

II

(Besluiten waarvan de publikatie niet voorwaarde is voor de toepassing)

COMMISSIE

BESCHIKKING VAN DE COMMISSIE

van 25 november 1981

inzake een procedure op grond van artikel 85 van het EEG-Verdrag
(IV/428 — VBBB/VBVB)

(Slechts de tekst in de Nederlandse taal is authentiek)

(82/123/EEG)

DE COMMISSIE VAN DE EUROPESE
GEMEENSCHAPPEN,

Gelet op het Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap, en met name op artikel 85,

Gelet op Verordening nr. 17 van de Raad van 6 februari 1962⁽¹⁾, en met name op artikel 3,

Gezien de door de „Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels” te Amsterdam, Nederland, op 30 oktober 1962 op grond van Verordening nr. 17, artikel 5, en de door de „Vereeniging ter Bevordering van het Vlaamsche Boekwezen” te Antwerpen, België, op 3 november 1962 verrichte aanmelding van artikel 2, sub 2), 4), 6) en 7) (bepalingen betreffende wederzijds exclusief handelsverkeer), van de overeenkomst tussen de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels en de Vereeniging ter Bevordering van het Vlaamsche Boekwezen,

Gezien het door deze verenigingen bij de aanmelding gedane verzoek om ontheffingsverklaring inzake de aangemelde overeenkomst,

Gezien het besluit van de Commissie van 7 december 1977 om een procedure in te leiden,

Gezien het verzoek dat op 8 juni 1978 conform artikel 3, lid 2, sub b), van Verordening nr. 17 bij de Commissie is ingediend door Maxis B.V. te Muiden, Nederland,

Gehoord de betrokken ondernemersverenigingen overeenkomstig artikel 19, lid 1, van Verordening nr. 17 en de bepalingen van Verordening nr. 99/63 van de

Commissie⁽²⁾ op 15 en 16 maart 1978 alsmede op 18 oktober 1979,

Geraadpleegd het Adviescomité voor mededingingsregelingen en economische machtsposities overeenkomstig artikel 10 van Verordening nr. 17 op 20 mei 1981,

Gelet op de volgende overwegingen :

I

DE FEITEN

1. Het onderwerp van de procedure

- (1) De onderhavige procedure heeft betrekking op de overeenkomst tussen de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels (hierna VBBB te noemen) en de Vereeniging ter Bevordering van het Vlaamsche Boekwezen (hierna VBVB te noemen), welke op 21 januari 1949 tussen deze beide verenigingen werd gesloten en op 2 juli 1958 werd gewijzigd en welke betrekking heeft op het handelsverkeer in boeken tussen Nederland en Vlaanderen. De overeenkomst werd op 30 oktober 1962 door de VBBB en op 3 november 1962 door de VBVB op grond van Verordening nr. 17 bij de Commissie aangemeld. De procedure heeft geen betrekking op de Nederlandse en Vlaamse systemen van collectieve verticale prijsbinding.

⁽¹⁾ PB nr. 13 van 21. 2. 1962, blz. 204/62.

⁽²⁾ PB nr. 127 van 20. 8. 1963, blz. 2268/63.

2. De partijen bij de overeenkomst

a. De VBBB

- (2) De VBBB is een vereniging waarin in Nederland gevestigde uitgevers, grossiers in boeken, boekverkopers, importeurs van boeken en boekenclub-ondernemers zijn georganiseerd. Binnen deze vereniging wordt een verschil gemaakt tussen erkenden en geregistreerden. „Erkenden” zijn zij die overeenkomstig de bepalingen van het Reglement voor het Handelsverkeer van Boeken in Nederland zijn erkend als uitgever, boekverkoper, grossier, importeur of boekenclub-ondernemer; „geregistreerden” zijn zij die overeenkomstig de bepalingen van het Reglement voor het Handelsverkeer van Boeken in Nederland zijn geregistreerd als detaillist. De erkenden en geregistreerden zijn gehouden het Reglement voor het Handelsverkeer van Boeken in Nederland na te leven. Daarnaast hebben erkenden de mogelijkheid, indien zij dit wensen, lid te worden van de vereniging.

Taak van de VBBB is het behartigen van de gezamenlijke belangen van de boekhandel en het uitgeversbedrijf en het bevorderen van de samenwerking in het boekbedrijf in de ruimste zin (artikel 1 van het Algemeen Reglement). Zij brengt deze taak ten uitvoer door:

- a) het vaststellen en handhaven van ordenende regelingen voor het boekbedrijf;
- b) het stichten, in stand houden en beheren van instellingen en fondsen in het belang van het boekbedrijf;
- c) het onderhouden van organisatorisch overleg in het belang van het boekbedrijf;
- d) het bevorderen van arbitrale rechtspraak en van het toetreden tot arbitrale bedingen;

en voorts door het verrichten van al datgene wat ter vervulling van haar taak nuttig en nodig kan worden geacht (artikel 2 van het Algemeen Reglement).

- (3) De VBBB heeft het recht met organisaties in Nederland of daarbuiten overeenkomsten betreffende het boekbedrijf te sluiten (artikel 24, sub c), 1°, van het Algemeen Reglement). De leden zijn krachtens artikel 14, sub a), 3°, van het Algemeen Reglement verplicht deze overeenkomsten na te leven. Dezelfde verplichting wordt door artikel 3, sub e), van het Reglement Handelsverkeer opgelegd aan erkenden en geregistreerden.

Het Reglement Handelsverkeer dat door de VBBB op grond van artikel 2, lid 1, van het Algemeen Reglement is vastgesteld, heeft ten doel de normen en gebruiken vast te leggen, welke gelden bij het handelsverkeer van boeken

in Nederland, alsmede de naleving en handhaving daarvan te bevorderen.

b. De VBVB

- (4) De VBVB groepeerde vóór 1971 de boekhandelaars en uitgevers uit het Nederlandstalige gedeelte van België, evenals de beoefenaars van met het boekwezen verwante vakken. Sinds 1971 is de VBVB een federatie van bonden en verenigingen met rechtspersoonlijkheid die uitgevers, boekverkopers, alleenvertegenwoordigers van binnen- of buitenlandse uitgaven of beoefenaars van met het boekwezen verwante vakken groeperen. De huidige leden-bonden c.q. -verenigingen zijn de Vereniging van Uitgevers van Nederlandstalige Boeken, de Algemene Vlaamse Boekverkopersbond en de Bond van Alleenverkopers van Nederlandstalige Boeken.

De VBVB stelt zich het behartigen van de belangen van het boekwezen in de meest uitgebreide zin ten doel. Te dien einde zal zij zich in het bijzonder belasten met:

- a) het zich in verbinding stellen met officiële instanties waar de belangen van de vereniging of van het bedrijf dit vereisen;
- b) het zich in verbinding stellen met gelijkgerichte verenigingen in binnen- en buitenland ten einde de onderlinge vakbelangen te behartigen en desgevallend in die zin overeenkomsten af te sluiten met bedoelde verenigingen of er lid van te worden;
- c) het bevorderen van arbitrale rechtspraak in het vak;
- d) het bevorderen van bindende afspraken voor het handelsverkeer in het boekbedrijf en het waken op de naleving hiervan nadat alle verzoeningspogingen vruchteloos bleven;
- e) het uitbouwen van een dienstverlenend apparaat voor het boekbedrijf;
- f) het uitbouwen van een orgaan voor collectieve reclame ten bate van het boek, de lectuur en het boekbedrijf;

en voorts met al datgene wat ter vervulling van haar taak nuttig en nodig geacht wordt (artikel 2 van de sinds 1 januari 1971 van toepassing zijnde statuten).

- (5) Tevens kende de VBVB tot 1972 een Verkoopreglement voor het Vlaamse boekbedrijf, waarin de voornaamste gewoonten en gebruiken die in het Vlaamse boekbedrijf in zwang zijn, waren vastgelegd en die tot doel had het regelmatig uitoefenen van de handel in boeken te regelen. In artikel 18, sub b), van dit Verkoopreglement was de regel neergelegd dat de door de VBVB erkende boekhandelaars, monopoliehouders en grossiers zich ertoe verbinden slechts die Belgische of Nederlandse boeken voor verkoop in

voorraad te hebben, welke waren uitgegeven door uitgevers die als zodanig erkend waren door de VBVB of de VBBB.

- (6) In 1975 is een „Overeenkomst tussen de Bonden” (d.w.z. de bij de VBVB aangesloten bonden en verenigingen) gerealiseerd die de handhaving van de door de uitgever vastgestelde detailhandelsprijs⁽¹⁾ vooropstelt. Deze overeenkomst bevat geen bepalingen betreffende de naleving van de overeenkomst tussen de VBBB en VBVB. Deze overeenkomst kwam in de plaats van het sedert 1929 bestaande Verkoopreglement voor het Vlaamse Boekbedrijf, waarmee het naar inhoud principieel niet verschilde.
- (7) De „Overeenkomst tussen de Bonden” is in april 1979 vervangen door een nieuw Reglement Handelsverkeer. In dit Reglement wordt tussen de VBVB en de drie leden-bonden c.q. -verenigingen overeengekomen, dat de leden van deze bonden c.q. -verenigingen gehouden zijn de overeenkomsten na te leven die door de VBVB of de leden-bonden c.q. -verenigingen gesloten zijn met organisaties in binnen- of buitenland.

3. De belangrijkste bepalingen van de overeenkomst

- (8) De tussen de VBBB en de VBVB op 21 januari 1949 gesloten overeenkomst heeft betrekking op het handelsverkeer van boeken tussen België en Nederland.
- (9) Sinds de wijziging van 2 juli 1958 omvat de overeenkomst onder meer de volgende bepalingen:
- a) Zij die in het ene land als lid van de Vereeniging van dat land het uitgeversbedrijf en/of de boekhandel uitoefenen, kunnen op hun desbetreffende verzoek tot de Vereeniging in het andere land als lid toegelaten worden met gelijke rechten en verplichtingen als de in het andere land als lid tot die Vereeniging toegelaten uitgevers en boekhandelaren.

Als lid kunnen niet worden toegelaten zij die, lid zijnde van de Vereeniging in het ene land, in het andere land als uitgever en/of boekhandelaar optreden zonder als zodanig door de Vereeniging van dat land erkend te zijn (artikel 1).

- b) De uitgaven zullen in België, respectievelijk in Nederland niet verkocht of te koop aangeboden worden beneden de door de Nederlandse, respectievelijk Belgische uitgevers

vastgestelde detailhandelsprijzen, omgerekend naar de door de Vlaamse en Nederlandse Vereeniging vastgestelde omrekeningsfactoren. Het is slechts geoorloofd op deze prijzen korting te verlenen aan die boekhandelaren en grossiers die als zodanig door de Vereenigingen in beide landen erkend zijn.

Het is niet toegestaan uitgaven, voor zover zij in het ene land zijn verschenen, te kopen, voorhanden te hebben of op enigerlei wijze de verkoop dezer uitgaven in het andere land te bevorderen wanneer zij niet uitgegeven zijn door als zodanig in het ene land erkende uitgevers.

Tenslotte is het niet geoorloofd iemand als alleenvertegenwoordiger op depothouder in het andere land aan te stellen, die zich in dat land hetzij stelselmatig dan wel in bepaalde gevallen, ook ten aanzien van een enkele uitgave, tegenover het publiek als uitgever, boekhandelaar of importeur voordoet zonder als zodanig door de Vereeniging in dat land erkend te zijn (artikel 2).

- c) De artikelen 3 en 4 van de overeenkomst geven aan welke bepalingen de in het ene land als zodanig erkende uitgevers en boekhandelaars gehouden zijn in acht te nemen wanneer zij aan het handelsverkeer in het andere land deelnemen. Zo moeten de als zodanig in België erkende uitgevers en boekhandelaren om aan het handelsverkeer in Nederland deel te nemen, de hierna volgende bepalingen in acht nemen.
- De uitgever is verplicht één particuliere prijs voor gelijksoortige exemplaren van elk zijner uitgaven vast te stellen.
 - Hij is gerechtigd naast deze particuliere prijs een lagere prijs vast te stellen voor de levering van in de overeenkomst opgesomde gevallen. Deze uitgaven moeten tegen deze lagere prijs ook door tussenkomst van de boekhandel betrokken kunnen worden. Deze lagere prijs mag echter nooit als korting op de particuliere prijs worden aangeduid.
 - De uitgever is gerechtigd op de in de overeenkomst gegeven voorwaarden de detailhandelsprijs van een of meer zijner uitgaven te verlagen.
 - In de overeenkomst is ook aangegeven wat als levering beneden de door de uitgever vastgestelde particuliere prijzen beschouwd zal worden.
 - De uitgevers zijn gehouden steeds op duidelijke wijze te vermelden dat de in circulaires, prospectussen, catalogi en advertenties aangekondigde uitgaven door tussenkomst van de boekhandel betrokken kunnen worden.

⁽¹⁾ „Detailhandelsprijs”, „publieksprijs” en „particuliere prijs” worden in deze beschikking als synoniem gebruikt, omdat ze ook in de verschillende reglementen als synoniemen werden gebruikt.

- Het is niet geoorloofd in voor het publiek bestemde aankondigingen de indruk te wekken dat men beneden de particuliere prijs levert.
 - Voorts is het niet geoorloofd anderen als colporteur aan te stellen of als zodanig te belonen, dan hen die de colportage als beroep uitoefenen.
 - Tevens is het niet geoorloofd de gelegenheid te openen aan enig adres, dat niet als filiaal of daarmee gelijk te stellen verkoopgelegenheid kan worden beschouwd als bedoeld in het Nederlands Verkeersreglement, de in datzelfde reglement in artikel 3, sub a), genoemde uitgaven te bestellen of te betrekken (artikel 3).
- d) De in Nederland als zodanig erkende uitgever en boekhandelaren zullen de hierna volgende bepalingen in acht moeten nemen voorzover zij aan het handelsverkeer in België zullen deelnemen.
- De uitgever is verplicht bij verschijnen de particuliere verkoopprijs van elk zijner uitgaven vast te stellen, alsook de eventuele reeksprijzen, premies en eventuele voordelen voor de particuliere koper.
 - Hij mag deze particuliere verkoopprijzen onder de in de overeenkomst aangegeven voorwaarden verlagen.
 - Het is niet geoorloofd op enigerlei wijze de indruk te wekken dat men beneden de particuliere verkoopprijs levert.
 - De boeken, behorend tot de categorie „Prijzboeken” mogen aan scholen en openbare instellingen door de boekhandelaren en de uitgevers slechts in een bepaalde periode en tegen een bepaalde korting, die in de overeenkomst aangegeven zijn, aangeboden worden.
 - De uitgever is gerechtigd uitgaven die door hen voor rekening van overheid, genootschappen of verenigingen in de handel werden gebracht, aan daarvoor in aanmerking komende groepen van gegadigden tegen verminderde prijs rechtstreeks te leveren, mits zij dit vermelden bij de aanbieding en bij de aankondiging in het orgaan van de Vlaamse Vereniging.
 - De uitgever is gehouden op duidelijke wijze te vermelden, dat de uitgaven verkrijgbaar zijn bij de erkende boekhandelaar.
 - Tevens blijft de opdracht-uitgever, -monopoliehouder, -grossier en

-boekhandelaar aansprakelijk bij het aanstellen van makelaars of colporteurs wat de gedragingen dezer personen ten overstaan van de reglementen der Vlaamse Vereniging betreft (artikel 4).

4. De distributie en het prijsstellingssysteem van Nederlandstalige boeken in Nederland

4.1. De distributie

- (10) De boekenmarkt kende in Nederland in de periode van het einde van de jaren veertig tot het midden van de jaren zeventig een jaarlijkse groei van 6 à 7 %. Sedertdien is de boekenmarkt en vooral die van het algemene boek gestagneerd⁽¹⁾. Het totaal van de in Nederland beschikbare Nederlandstalige boeken ligt rond de 65 000. Jaarlijks worden er 8 000 à 8 500 nieuwe titels en 5 000 herdrukken op de markt gebracht.

Het handelsverkeer van boeken in Nederland vindt in hoofdzaak plaats tussen degenen die door de VBBB zijn erkend als uitgever, grossier, boekverkoper, importeur of boekenclub-ondernemer dan wel door haar zijn geregistreerd als detaillist.

- (11) In totaal zijn er in Nederland ongeveer 1 000 bedrijfseenheden die zich al dan niet uitsluitend met het uitgeven van boeken bezighouden. Hiervan zijn er een 500 door de VBBB erkend, die voor ongeveer 72 % van het totale aantal in Nederland verkochte boeken instaan.

Van de erkende uitgeverijen zijn er bijna 100 aangesloten bij één van de grote uitgeverscombinaties zoals De Boer, Combo, Elsevier, ICV, Kluwer en VNU. Het marktaandeel van deze concerns in de markt voor het algemene boek is 50 %. Voor de andere helft staan de overige zelfstandige boekuitgeverijen in. Ondanks deze concentratievorming blijken er voor kleine zelfstandige uitgeverijen nog goede kansen te bestaan om zich te handhaven of zelfs om als nieuwkomer op de markt door te dringen, vooral op kleine specifieke marktsegmenten. Dit blijkt onder meer uit het feit dat in de laatste jaren het aantal door de VBBB erkende uitgeverijen is toegenomen. De concentratievorming sluit bovendien niet uit dat overgenomen uitgeverijen onder eigen naam als werkmaatschappij verder blijven bestaan. Een aantal grote uitgeverijen heeft belangen verworven in boekhandels en boekenclubs.

⁽¹⁾ Volgens de gegevens van het Structuuronderzoek Boeken vormen de algemene boeken 66 % van het totaal, de educatieve boeken 20 % en de wetenschappelijke boeken 14 %.

- (12) Van de grossiers is ongeveer 80 % door de VBBB erkend, waarbij echter in aanmerking moet worden genomen dat de enige grossier die zijn activiteiten uitstrekt over het gehele land, uitsluitend levert aan erkende boekverkopers.

Het snelst groeiende distributiekanaal is de boekenclub, waarvan er in Nederland ongeveer tien zijn. Hun marktaandeel steeg in vier jaren met 50 %; in 1979 werd 24 % van de algemene boeken via deze clubs afgezet. De vijf grootste zijn ECI, NBC (beide met leden in Vlaanderen), NLK Boek en Plaat, VCL en Silhouette. De boekenclubs beschikken over 25 à 30 winkels waar uitsluitend leden kunnen kopen tegen kortingen tot 50 %. Een aantal grote uitgeverijen heeft belangrijke participaties genomen in deze clubs.

Van de ongeveer 10 000 verkooppunten voor boeken zijn er ongeveer 1 900 door de VBBB als boekverkoper erkend. Deze erkende boekverkopers zetten ongeveer 55 % van het totale aantal algemene boeken dat in Nederland wordt verkocht af. De boekhandel werkt met een bruto marge van 30 %. Een 300 à 500 boekhandels hebben een uitgebreid assortiment.

4.2. *Het prijsstellingssysteem*

- (13) Het Reglement Handelsverkeer verplicht de erkende uitgevers één particuliere prijs voor elk van hun boeken vast te stellen, behoudens enige limitatief omschreven uitzonderingsgevallen (artikelen 5 en 6). Boeken mogen niet verkocht worden of te koop worden aangeboden beneden deze prijs.

Korting op deze prijs mag slechts worden verleend bij levering aan erkenden en geregistreerden en aan uitsluitend als kleinhandelaar voor bepaalde artikelen in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel ingeschreven bedrijven voorzover de inhoud van deze boeken nauw verband houdt met de door deze handelaren in hun bedrijf verkochte artikelen, alsmede bij levering van algemene boeken beneden de prijsgrens van Fl. 35,- aan in het Handelsregister ingeschreven klein- en groot-handelaren (artikelen 12 en 13).

5. **De distributie en het prijsstellingssysteem van Nederlandstalige boeken in België**

5.1. *De distributie*

- (14) In 1977 bedroeg de Vlaamse boekenmarkt in consumentenprijzen ongeveer 96 miljoen Ecu

voor een taalgebied van 6 miljoen Nederlandstaligen. De boekenconsumptie per hoofd ligt lager dan in Nederland. Ongeveer 25 % van het totale aantal boeken dat in het Nederlandstalige gedeelte in België en in het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad in de handel is, wordt uitgegeven door Vlaamse uitgevers. Het aantal beschikbare titels stijgt met ongeveer 2,5 % per jaar. Het aantal nieuwe titels ligt rond de 5 000, waarvan ongeveer een derde afkomstig is van Vlaamse uitgeverijen en twee derde uit Nederland wordt geïmporteerd.

Ongeveer 140 uitgevers (d.w.z. ongeveer 80 % van het totale aantal uitgevers in het Nederlandstalige gedeelte van België), waaronder alle belangrijke uitgevers, zijn aangesloten bij de Vereniging van Uitgevers van Nederlandstalige Boeken. Veel in Vlaanderen gevestigde uitgeverijen zijn eigendom geworden van Nederlandse concerns. De resterende Vlaamse uitgeverijen zijn over het algemeen klein.

- (15) Ongeveer de helft van de in het Nederlandstalige deel van België en in het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad opererende groothandelaren zijn lid van de Algemene Vlaamse Boekverkoopersbond. In feite zijn er slechts een dertiental groothandelaren, waarvan de drie grootste ongeveer 80 % van de markt in handen hebben. De kleinere hebben vooral regionale betekenis.
- (16) Van alle werkelijke boekhandelaren (d.w.z. handelaren die de boekhandel als hoofdvacature uitoefenen) zijn er ongeveer 700 (d.w.z. ongeveer 90 %) lid van de Algemene Vlaamse Boekverkoopersbond. Daarnaast bestaan er in het Vlaamse landsgedeelte ongeveer 2 250 boekhandel-dagbladzakken. Ongeveer 45 % van alle boekverkoop wordt gedaan bij de echte boekhandel.

5.2. *Het prijsstellingssysteem*

- (17) Het Reglement Handelsverkeer verplicht de uitgever of alleenverkoper één particuliere prijs voor elk van zijn boeken vast te stellen, behoudens enige limitatief omschreven uitzonderingsgevallen (artikelen 3 en 4). Boeken mogen niet verkocht worden of te koop worden aangeboden beneden deze prijs. Korting op deze prijs mag slechts worden verleend bij levering aan wederverkopers. Bij levering aan niet-leden wederverkopers zal in de verkoopvoorwaarden de verplichting worden opgenomen tot handhaving van de vastgestelde detailhandelsprijzen, alsmede de verplichting tot het opleggen van prijshandhaving bij levering voor wederkoop tot en met de consument/gebruiker.

6. Het handelsverkeer van Nederlandstalige boeken tussen Nederland en het Nederlandstalige gedeelte van België

6.1. De invoer van Nederlandstalige boeken in Nederland

- (18) Het juiste aantal importeurs in Nederland is niet bekend, maar van degenen die van het importeren van boeken hun beroep maken, zijn er tien door de VBBB erkend.

Tevens bestaan er in Nederland diverse depots van buitenlandse uitgevers. Deze laatsten leveren hun uitgaven aan de Nederlandse boekhandel vanuit deze depots of magazijnen. De dephouders importeren niet voor eigen rekening en risico.

Voorts importeren een aantal Nederlandse uitgevers voor eigen rekening en risico bepaalde buitenlandse uitgaven, waarvoor zij de alleenverteenwoordiging hebben.

Naast degenen die van het importeren van boeken uitsluitend hun beroep maken, zijn er nog ongeveer 44 professionele, zogenaamde wetenschappelijke en zelf importerende boekverkopers, voor wie het invoeren van vooral wetenschappelijke buitenlandse uitgaven een belangrijk onderdeel van hun werkzaamheden uitmaakt. Deze boekverkopers zijn alle, op één na, erkend.

Het marktaandeel in Nederland van de in het buitenland uitgegeven Nederlandstalige boeken is ongeveer 7 %.

De waarde van de uit België in Nederland ingevoerde boeken vertoont een groei van ongeveer 7 % per jaar en bedroeg in 1979 rond de 18 miljoen Ecu. Ongeveer de helft daarvan bestaat uit stripverhalen.

6.2. De invoer van Nederlandstalige boeken in het Nederlandstalige gedeelte van België

- (19) Van het totale aantal boeken dat in het Nederlandstalige gedeelte van België en in het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad in de handel is, wordt ongeveer 80 % uit Nederland ingevoerd (tot een waarde (in 1977) van 36 miljoen Ecu) en 5 % uit andere landen.

De Bond van Alleenverkopers van Nederlandstalige Boeken groepeerde negen op tien van de in de Vlaamse Provincies en Brussel gevestigde importeurs van Nederlandstalige boeken. Ongeveer 90 % van de uit Nederland ingevoerde boeken loopt via importeurs, die het exclusieve recht op invoer van de boeken van een Nederlandse uitgever voor de Belgische markt hebben.

7. Het prijsstellingssysteem van in Nederland en het Nederlandstalige gedeelte van België ingevoerde Nederlandstalige boeken

7.1. Het prijsstellingssysteem van in Nederland ingevoerde boeken

- (20) Ter aanvulling van hetgeen onder paragraaf (13) werd vermeld, dient te worden aangegeven dat

als prijs van buitenlandse uitgaven wordt beschouwd de door de uitgever vastgestelde particuliere prijs, berekend naar de koers die door het bestuur van de VBBB periodiek wordt bepaald na advies van de „Commissie voor de Omrekeningsfactoren”. Sedert 1978 worden door de overheid in de Prijzenbeschikking Geïmporteerde Boeken omrekeningskoersen opgenomen. Deze koersen vormen een element voor de bepaling van de maximumprijzen die krachtens de Prijzenbeschikking voor geïmporteerde boeken (niet zijnde pocketboeken) mogen worden berekend.

De prijs van het buitenlandse pocketboek kan door de importeur worden vastgesteld voor zover hij alleenvertegenwoordiger is en door hem daarbij aan zijn afnemers retourrecht wordt verleend. De Prijzenbeschikking Geïmporteerde Boeken legt hem de verplichting op een bepaald maximumprijsniveau niet te overschrijden.

7.2. Het prijsstellingssysteem van in het Nederlandstalige gedeelte van België ingevoerde boeken

- (21) Ter aanvulling van hetgeen onder paragraaf (17) werd vermeld, dient te worden aangegeven dat als prijs van buitenlandse uitgaven de door de uitgever vastgestelde particuliere prijs wordt beschouwd, berekend naar de koers welke door de Prijzencommissie van het Ministerie van Economische Zaken wordt bepaald op basis van het Ministerieel besluit van 13 juni 1974. Krachtens dit Ministerieel besluit vormt de vastgestelde omrekeningskoers een element voor de bepaling van de maximumprijs die mag worden berekend.

8. Het verloop van de procedure in deze zaak, nieuwe voorstellen van de betrokken partijen en procedures voor de nationale rechtbanken

8.1. Het verloop van de procedure in deze zaak

- (22) De Commissie richtte in onderhavige zaak per 19 december 1977 aan de VBBB en per 12 januari 1978 aan de VBVB een mededeling van punten van bezwaar, waarin de Commissie zich voornam vast te stellen dat de overeenkomst, welke het onderwerp vormt van de onderhavige beschikking, een inbreuk maakte op artikel 85, lid 1, en een ontheffing op grond van artikel 85, lid 3, niet in het vooruitzicht kon worden gesteld. In de schriftelijke opmerkingen alsmede tijdens de mondelinge toelichting op deze punten van bezwaar hebben de betrokken verenigingen verklaard dat de overeenkomst nog slechts in theorie bestond.

- (23) Op 8 juni 1978 werd door de onderneming Maxis B.V., een zelfbedieningswarenhuis te Muiden (Nederland), de klacht, die zij overeenkomstig Verordening nr. 17 van de Raad bij de Commissie tegen het Reglement Handelsver-

keer van de VBBB had neergelegd, uitgebreid tot de overeenkomst tussen de VBBB en VBVB. Aangezien Maxis boekuitgaven uit België in Nederland importeert, heeft zij het vereiste rechtmatige belang bij de zaak, zoals bedoeld in artikel 3, lid 2, sub b), van Verordening nr. 17. Niettemin heeft de Commissie zich in deze beschikking niet gebaseerd op de door klaagster aangevoerde argumenten.

8.2. *Nieuwe voorstellen van de betrokken partijen*

(24) Na de eerderevermelde hoorzitting van 15 en 16 maart 1978 werden tussen de betrokken partijen en vertegenwoordigers van de Commissie in het kader van onderhavige zaak een aantal gesprekken gevoerd. Per brief van 22 september 1978 werd aan de Commissie een voorstel van nieuwe overeenkomst toegestuurd⁽¹⁾. De belangrijkste elementen van dit voorstel volgen hierna.

- a) Beide verenigingen verbinden er zich wederzijds toe om de vaste publieksprijs van uit het buurland afkomstige boeken te handhaven.
- b) Beide verenigingen zullen bevorderen dat de uitgevers in hun land een publieksprijs zullen bepalen niet alleen voor hun eigen land maar ook voor het buurland; de prijs voor het buurland mag — afgezien van de BTW-verschillen — niet lager zijn dan de prijs in het eigen land.
- c) Beide verenigingen verbinden er zich toe om in het buurland met een vaste publieksprijs uitgegeven boeken in eigen land niet te verkopen tegen een prijs die lager ligt dan de in het buurland vastgestelde publieksprijs.
- d) De leden van de drie Vlaamse beroepsverenigingen en de in Nederland door het Reglement voor het Handelsverkeer gebonden personen zullen, indien zij deelnemen aan het handelsverkeer in het andere land, gehouden zijn de bepalingen van het daar geldende Reglement voor het Handelsverkeer na te komen, vooral met betrekking tot bijzondere prijzen en kortingen, alsmede de verhoging en opheffing van prijzen.
- e) De beide verenigingen zullen erop toezien dat de prijsstelling door de uitgevers, respectievelijk importeurs in de wederzijdse landen inderdaad plaatsvindt.
- f) Bij wederinvoer van boeken uit Nederland en België zal de oorspronkelijk vastgestelde publieksprijs wederom gelden en gehandhaafd worden. De verenigingen zullen bevorderen dat de uitgever of wederverkoper, die gebonden is aan de nationale reglementen voor het handelsverkeer, bij wederexport de vaste prijs dan ook in feite zal opleggen.

(25) Na verder onderzoek van de onderhavige zaak door de diensten van de Commissie werd per brief van 9 augustus 1979 aan de betrokken partijen medegedeeld dat tegen het voorstel van nieuwe overeenkomst dezelfde bezwaren bestonden als tegen de aangemelde overeenkomst. Bovendien werden de partijen uitgenodigd om schriftelijk en mondeling hun standpunt kenbaar te maken. Op 18 oktober 1979 werd een hoorzitting georganiseerd.

(26) Vervolgens werden door de betrokken verenigingen voorstellen overwogen ten einde het collectieve systeem van prijsbinding voor het Nederlandse boek te vervangen door minder stringente regelingen. Per brief van 15 februari 1980 werden onder meer de volgende voorstellen⁽²⁾ ter kennis gebracht van de Commissie:

- a) de collectieve verticale prijsbinding voor boeken zal slechts gelden gedurende één jaar na de eerste verschijning van een titel;
- b) de sub a) bedoelde prijs vervalt na één jaar, tenzij de uitgever individueel in vrijheid per boek beslist tot de handhaving van de vaste prijs;
- c) de sub a) en b) aangegeven regelingen gelden in elk geval voor het algemene boek en bij voorkeur ook voor het wetenschappelijke boek, maar niet voor een aantal uitzonderingscategorieën;
- d) de oplegging van de vaste prijs tijdens het eerste jaar geschiedt volgens het Reglement Handelsverkeer; na het eerste jaar zal de handhaving van de vaste prijs, indien de uitgever daarvoor kiest, op een zelfde wijze geschieden;
- e) de handhaving van de publieksprijs over de grens heen zou mogelijk worden door de door de Commissie te verlenen ontheffing van de overeenkomst tussen de VBBB en de VBVB. De binding ten aanzien van boeken afkomstig uit het buurland zou voor de aangeslotenen geschieden via het Reglement Handelsverkeer en voor de overigen via leveringsvoorwaarden op te leggen bij import.

(27) In een volgend stadium werden in september/oktober 1980 nogmaals nieuwe voorstellen ter kennis van de Commissie gebracht. Hiermede beoogden de partijen het op een erkenningsstelsel gebaseerde exclusieve handelsverkeer op te heffen en elke collectieve verplichting in het handelsverkeer van boeken tussen België en Nederland af te schaffen. Deze voorstellen kunnen als volgt worden samengevat:

⁽¹⁾ Dit voorstel vormde niet het voorwerp van enige aanmelding in de zin van Verordening nr. 17 van de Raad.

⁽²⁾ Deze voorstellen vormden niet het voorwerp van enige aanmelding in de zin van Verordening nr. 17 van de Raad.

- (28) 1. Leveringsvoorwaarden voor Nederlandstalige algemene boeken met vastgestelde particuliere prijs in België en Nederland :
- a) een uitgever of alleenverkoper van algemene boeken in de Nederlandse taal kan — zonder hiertoe verplicht te zijn ⁽¹⁾ — voor elk van zijn boeken een vaste prijs stellen, welke zal gelden bij verkoop aan de consument/gebruiker ; iedere afnemer van boeken waarvoor een particuliere verkoopprijs geldt, is verplicht bij de verkoop aan handelaren aan dezen de verplichting op te leggen deze particuliere verkoopprijs toe te passen ;
 - b) een particuliere verkoopprijs als bedoeld onder a) mag niet worden opgeheven vóór het verstrijken van een periode van twee jaar na de verschijning van de uitgave ;
 - c) in een aantal gevallen kan gedurende beperkte periodes een afwijking op de particuliere prijs worden verkregen (b.v. intekensprijs, ledenprijs, serieprijs, combinatieprijs, kredietprijs en bonnenprijs) ;
 - d) bij levering van boeken met een vaste publieksprijs aan handelaren moeten de uniforme algemene leveringsvoorwaarden worden opgenomen op de orderbevestiging en/of factuur ; door het plaatsen van een bestelling aanvaarden de handelaren deze voorwaarden en zijn zij gehouden deze na te leven ;
 - e) bij levering van boeken uit Nederland (België) aan een handelaar in België (Nederland) zal aan hem de handhaving van de vaste prijs worden opgelegd alsmede de verplichting tot handhaving van deze prijs in geval van wederinvoer naar Nederland (België) ; deze verplichtingen moeten bij doorverkoop aan handelaren worden doorgegeven ;
 - f) de particuliere prijs geldt niet voor boekenclubs die aan een aantal voorwaarden voldoen.
- (29) 2. Overeenkomst tussen de VBBB en de VBVB :
- bij de regeling ten behoeve van de vaste publieksprijs van Nederlandstalige boeken zullen de uitgevers of alleenverkopers in beide landen erop toezien, dat bij uitvoer en wederverkoop van het boek, dat een vaste prijs heeft, ook in het andere land dat boek onder de daar bestaande regeling ten behoeve van de vaste publieksprijs zal worden gebracht ; dezelfde regeling is geldig voor het geval van wederinvoer van boeken.
- (30) Per 13 november 1980 werd aan de betrokken partijen medegedeeld dat de Commissie de

mogelijkheid van een ontheffing met betrekking tot de nieuwe voorstellen niet in aanmerking kon nemen. De door de partijen aangevoerde redenen konden de Commissie immers niet in de gelegenheid stellen een ontheffing voor de verplichting tot naleving van vaste prijzen over de grenzen van een Lid-Staat heen op een voldoende gegronde wijze te rechtvaardigen, zelfs indien de prijzen individueel werden vastgesteld.

- (31) Nadat op 19 maart 1981 door vertegenwoordigers van de betrokken partijen met de Commissie een bespreking werd gehouden, werd per brief van 27 maart 1981 aan de partijen medegedeeld dat de bezwaren van de Commissie werden gehandhaafd. Eveneens werd in deze brief bevestigd dat noch ten aanzien van de aangemelde overeenkomst noch ten aanzien van de door de betrokken verenigingen later gedane voorstellen een ontheffing in het vooruitzicht kon worden gesteld. Wegens de aan de partijen herhaaldelijk medegedeelde redenen kon een ontheffing met betrekking tot een overeenkomst, die tot voorwerp heeft in het handelsverkeer tussen Lid-Statens vaste prijzen te doen naleven bij de verkoop van goederen, in casu boeken, niet worden verleend. De partijen werden verzocht ten laatste binnen één maand na ontvangst van de brief van de Commissie een einde te stellen aan de aangemelde overeenkomst en mede te delen welke maatregelen werden genomen ten einde de uitvoering van deze overeenkomst definitief stop te zetten. Door de partijen werd aan dit verzoek geen gevolg gegeven.

8.3. *Procedures voor de nationale rechtbanken*

- (32) a) Nederland

De overeenkomst, waarop de onderhavige beschikking betrekking heeft, werd aan de orde gebracht in het vonnis van de President van de Arrondissementsrechtbank te Amsterdam van 26 mei 1977 in een geschil tussen de VBBB en enkele uitgevers, enerzijds, en Maxis B.V., anderzijds. In dit vonnis werd gesteld dat in Nederland uitgegeven boeken, die aantoonbaar in het buitenland waren aangekocht, in Nederland beneden de door de uitgever vastgestelde detailhandelsprijs mochten worden verkocht. Dit vonnis werd in hoofdzaak bekrachtigd door het arrest van het Gerechtshof te Amsterdam van 28 december 1977. Het cassatie-arrest van 18 mei 1979 van de Hoge Raad heeft met betrekking tot de in onderhavige zaak aan de orde gestelde feiten geen nieuwe elementen naar voren gebracht.

- (33) b) België

Bij vonnis van de Voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Brussel van 18 juni 1979 (gewezen in een geschil tussen de eiseressen, het grootwinkelbedrijf GB/INNO/BM, enerzijds, en de verweersters, de VBVB en enkele uitgevers,

⁽¹⁾ Ten aanzien van schoolboeken en wetenschappelijke boeken is de uitgever verplicht een particuliere prijs voor elk van zijn boeken vast te stellen ; deze verplichting berust echter niet op de bepalingen van de overeenkomst tussen de VBBB en de VBVB, maar wel op de regels die door elk van beide verenigingen van toepassing zijn verklaard voor de distributie in hun eigen land.

anderzijds) werden de verweersters gedwongen op te houden „de verkoop van Nederlandstalige boeken afhankelijk te stellen van de verplichting voor eiseressen om door de leveranciers vastgestelde verkoopprijs aan de consumenten toe te passen”. Hiermede oordeelde de rechter dat het Reglement Handelsverkeer in strijd was met artikel 85, lid 1, van het EEG-Verdrag alsmede dat het niet bewezen was dat de Commissie naar alle waarschijnlijkheid gebruik zou maken van haar bevoegdheid onder artikel 85, lid 3. Tegen dit vonnis werd beroep aangetekend.

II

TOEPASSELIJKHEID VAN ARTIKEL 85, LID 1

- (34) Krachtens artikel 85, lid 1, van het Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap zijn onverenigbaar met de gemeenschappelijke markt en verboden alle overeenkomsten tussen ondernemingen, alle besluiten van ondernemersverenigingen en alle onderling afgestemde feitelijke gedragingen welke de handel tussen de Lid-Staten ongunstig kunnen beïnvloeden en ertoe strekken of ten gevolge hebben, dat de mededinging binnen de gemeenschappelijke markt wordt verhinderd, beperkt of vervalst, en met name die welke bestaan in het rechtstreeks of zijdelings bepalen van de aan- of verkoopprijzen of van andere contractuele voorwaarden.

A. OVEREENKOMSTEN TUSSEN ONDERNEMINGEN

- (35) De overeenkomst tussen de VBBB en de VBVB, welke het onderwerp vormt van deze beschikking, is op formele wijze te beschouwen als een overeenkomst gesloten tussen ondernemersverenigingen, waarin uitgevers, boekenclub-ondernemers, importeurs, alleenverkopers, grossiers en boekhandelaren zijn gegroepeerd. Deze leden of aangeslotenen zijn ondernemingen in de zin van artikel 85, lid 1, aangezien zij economische of commerciële activiteiten uitoefenen.
- (36) Wat de erkenden en geregistreerden van de VBBB betreft, deze zijn op grond van artikel 14 van het Algemeen Reglement en artikel 3 van het Reglement Handelsverkeer (zie onder paragraaf 3) gehouden door de VBBB met organisaties in Nederland of daarbuiten betreffende het boekbedrijf gesloten overeenkomsten na te leven. Wat de leden van de leden-bonden c.q. -verenigingen in Vlaanderen betreft, dezen zijn op grond van het tussen de VBVB en de leden-bonden c.q. -verenigingen gesloten Reglement Handelsverkeer (zie onder paragraaf 7) gehouden overeenkomsten na te leven, die door de VBVB zijn gesloten met organisaties in binnen- of buitenland.
- (37) De tussen de VBBB en de VBVB gesloten overeenkomst, welke het onderwerp vormt van deze

beschikking, is een overeenkomst, welke door de eerderevermelde leden en aangeslotenen van de VBBB en de VBVB moet worden nageleefd alsof het ging om een tussen deze leden of aangeslotenen gesloten overeenkomst, welke in feite kan worden beschouwd als een overeenkomst tussen ondernemingen in de zin van artikel 85, lid 1 (1).

- (38) Aan deze conclusie doet geen afbreuk het feit dat partijen aan de Commissie verklaard hebben dat de overeenkomst nog slechts in theorie bestond en dat de bepalingen inzake het collectieve exclusieve verkeersstelsel in ieder geval in een nieuwe versie van de overeenkomst zouden verdwijnen. De betrokken overeenkomst vormt immers nog steeds het onderwerp van de in paragraaf 1 bedoelde aanmelding en werd door de betrokken partijen niet opgezegd. De door de partijen ter kennis van de Commissie gebrachte voorstellen (zie onder paragrafen 28 en 29) hebben niet geleid tot de opheffing van de oorspronkelijke overeenkomst en doen dan ook geen afbreuk aan de onderhavige procedure betreffende de oorspronkelijke overeenkomst.

B. BEPERKING VAN DE MEDEDINGING BINNEN DE GEMEENSCHAPPELIJKE MARKT

1. Het collectieve exclusieve verkeersstelsel

- (39) De overeenkomst bepaalt in artikel 2 dat slechts bij levering aan erkenden korting op de particuliere prijs mag worden verleend. Voorts is het niet toegestaan boeken, die in het ene land bij een niet-erkende uitgever zijn verschenen, in het andere land te kopen, voorhanden te hebben of de verkoop van deze uitgaven te bevorderen. Tot slot bepaalt dit artikel dat alleen erkende uitgevers, boekhandelaren of importeurs in het andere land als alleenvertegenwoordiger of dephouder kunnen worden aangesteld.
- (40) Deze bepalingen strekken ertoe de mededinging binnen de gemeenschappelijke markt te beperken. Zij komen erop neer dat het grootste deel van het handelsverkeer in boeken tussen België en Nederland slechts kan plaatsvinden tussen ondernemingen die in (één van) beide landen door de betrokken vereniging erkend zijn. Deze verplichting verhindert erkende uitgevers en handelaren met niet-erkende uitgevers en handelaren in het andere land handel te drijven. Aan de andere kant worden ondernemingen die niet erkend zijn (omdat zij niet aan de erkenningseisen voldoen of niet wensen te voldoen) in hun aankoop- en verkoopmogelijkheden beperkt, aangezien zij boekuitgaven niet aan erkenden in het andere land kunnen verkopen of van hen betrekken.

(1) Zie beschikking van de Commissie van 25 juli 1974 in zaak nr. IV/26.602 Frubo (PB nr. L 237 van 29. 8. 1974, blz. 16), bevestigd door het arrest van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen van 15 mei 1975 in zaak nr. 71/74.

2. De collectieve verticale prijsbinding

- (41) De overeenkomst bevat een aantal bepalingen die moeten verhinderen dat in het ene land uitgegeven boeken in het andere land verkocht worden tegen een detailhandelsprijs die afwijkt van die welke door de uitgever in het oorspronkelijke land is vastgesteld. Aan allen die boeken verkopen of te koop aanbieden wordt de verplichting opgelegd de door de Nederlandse of Belgische uitgevers vastgestelde prijzen (omgerekend naar de vastgestelde omrekeningsfactoren) te eerbiedigen (artikel 2). De uitgever of boekhandelaar in het ene land die deel wenst te nemen aan het handelsverkeer in het andere land is gebonden aan een aantal verplichtingen inzake prijszetting van de boeken. De belangrijkste daarvan is die waarbij de uitgever verplicht wordt één particuliere prijs voor elk van zijn uitgaven vast te stellen.
- (42) Dit stelsel van collectieve verticale prijsbinding over de nationale grenzen heeft ten doel en tot gevolg de mededinging binnen de gemeenschappelijke markt te beperken. Het sluit initiatieven tot prijsconcurrentie voor een zelfde titel tussen boekhandelaren in beide landen uit. Deze regeling leidt ertoe dat handelaren worden verhinderd om hun marktaandeel door een eigen autonome concurrentiële inspanning door de wederverkoop van boeken tegen prijzen, die lager liggen dan de door de uitgevers vastgestelde prijzen, te vergroten en de door rationalisatie verkregen voordelen aan de verbruikers door te geven. Bovendien beperkt het stelsel de handelingsvrijheid van de uitgevers en de importeurs. Deze kunnen niet de afzet van boeken die in het ene land zijn verschenen, in het andere land bevorderen door een tijdelijke of blijvende prijsverlaging hetzij eventuele door hen verkregen kostenbesparingen doorgeven aan de verbruikers in het andere land.

3. Merkbaarheid

- (43) Het door de overeenkomst opgezette systeem van collectief exclusief verkeer en van collectieve verticale prijsbinding beperkt de mededinging op een merkbare wijze. Het merendeel van de in Vlaanderen en Nederland in de boekenbranche werkzame ondernemingen (uitgevers, boekenclub-ondernemers, importeurs, alleenverkopers, grossiers en boekhandelaren) zijn door beide verenigingen erkend of bij hen aangesloten. De bepalingen van de overeenkomst zijn voor hen verbindend. Bij niet naleving zijn sancties voorzien. Niet-erkende of niet-aangesloten ondernemingen hebben derhalve slechts geringe aankoop- en afzetmogelijkheden in België en Nederland. Wat de uitgevers betreft, kan worden aangevoerd, dat de erkende uitgevers in Nederland een marktaandeel van meer dan 70 % hebben en dat in

Vlaanderen 80 % van alle uitgevers zijn aangesloten bij de VBVB. Hieruit kan worden afgeleid dat zeer waarschijnlijk ook een zeer groot gedeelte van de uit Nederland in Vlaanderen en de uit Vlaanderen in Nederland geïmporteerde boekuitgaven afkomstig is van de erkende of aangesloten uitgevers en derhalve onderworpen is aan het in de overeenkomst neergelegde stelsel van collectief exclusief verkeer en collectieve verticale prijsbinding. Boekhandelaren zijn aldus verhinderd om voor een groot gedeelte van de door hen verhandelde boeken een prijsconcurrentie met andere handelaren aan te gaan.

C. ONGUNSTIGE BEÏNVLOEDING VAN DE HANDEL TUSSEN DE LID-STATEN

- (44) De overeenkomst heeft betrekking op het handelsverkeer in boeken tussen België en Nederland. Zij beoogt bepaalde regels te stellen voor dit verkeer, waardoor uitgevers en handelaren van Nederlandstalige boeken in het ene land niet meer vrij zijn zelfstandig te besluiten over hun aankoop- en afzetkanalen in het andere land en de voorwaarden waaronder deze aankoop en afzet plaatsvindt. Derhalve is de overeenkomst in staat de vrije handel tussen de Lid-Statens op zodanige wijze te beïnvloeden dat een vrije mededinging tussen boekhandelaren niet mogelijk is en kan zij de handel tussen de Lid-Statens ongunstig beïnvloeden.
- (45) Het Verdrag tussen het Koninkrijk België en het Koninkrijk der Nederlanden inzake de Nederlandse Taalunie (ondertekend op 9 september 1980 en voorlopig nog niet bekrachtigd), dat de integratie van Nederland en de Nederlandse gemeenschap in België op het gebied van de Nederlandse taal en letteren tot doel heeft en onder meer in zekere mate op het uitgeven en het verspreiden van boeken betrekking heeft, doet geen afbreuk aan de toepassing van artikel 85, lid 1, vanaf het ogenblik dat de handel tussen Lid-Statens, in casu tussen België en Nederland, wordt beïnvloed.
- (46) Deze ongunstige beïnvloeding is merkbaar. Er is een aanzienlijke handelsstroom van boeken tussen Nederland en België. Ongeveer 80 % van de in Vlaanderen verkochte boeken zijn uit Nederland afkomstig, een waarde vertegenwoordigend van circa 36 miljoen Ecu (in 1977). Het marktaandeel in Nederland van in Vlaanderen uitgegeven boeken ligt weliswaar beduidend lager, maar vertegenwoordigt toch nog een waarde van rond 18 miljoen Ecu (in 1979). Zoals hierboven (in paragraaf 43) reeds is betoogd, is een zeer groot gedeelte van de geïmporteerde boeken hoogstwaarschijnlijk uitgegeven door de erkende of aangesloten uitgevers. Derhalve is een zeer groot gedeelte van de handel in boeken tussen beide landen onderworpen aan de bepalingen van de overeenkomst.

III

TOEPASSELIJKHEID VAN ARTIKEL 85,
LID 3

(47) Krachtens artikel 85, lid 3, kunnen de bepalingen van artikel 85, lid 1, buiten toepassing worden verklaard voor elke overeenkomst tussen ondernemingen die bijdraagt tot verbetering van de produktie of van de verdeling der produkten of tot bevordering van de technische of economische vooruitgang, mits een billijk aandeel in de daaruit voortvloeiende voordelen aan de gebruikers ten goede komt en zonder nochtans aan de betrokken ondernemingen :

- a) beperkingen op te leggen welke voor het bereiken van deze doelstellingen niet onmisbaar zijn,
- b) de mogelijkheid te geven voor een wezenlijk deel van de betrokken produkten de mededinging uit te schakelen.

(48) Wat het stelsel van collectief exclusief verkeer betreft, dient erop te worden gewezen dat de betrokken partijen noch in hun schriftelijke opmerkingen noch bij hun mondelinge toelichting argumenten hebben aangevoerd met betrekking tot een mogelijke ontheffing inzake dit gedeelte van de betrokken overeenkomst. Bovendien hebben de partijen verklaard dat in een nieuwe overeenkomst dit stelsel niet meer zou voorkomen. De Commissie is in dit verband van mening dat het stelsel van collectief exclusief verkeer geen bijdrage vormt tot de verbetering van de produktie of van de verdeling van de betrokken produkten, in casu boeken, aangezien het stelsel ertoe strekt en tot gevolg heeft dat een marktbeschermingssysteem op touw wordt gezet ten gunste van de met de betrokken verenigingen verbonden uitgevers en wederverkopers, waardoor de niet-erkende en niet-aangesloten ondernemingen, die in het ene land in de boekensector werkzaam zijn, aanzienlijk in hun aankoop- en afzetmogelijkheden in het andere land worden beperkt en waardoor de vrije ontwikkeling van andere distributievormen en verkoopmethodes wordt beperkt of verhinderd.

Wat het stelsel van collectieve verticale prijsbinding in het handelsverkeer van Nederlandstalige boeken tussen Nederland en België betreft, acht de Commissie het nuttig in te gaan op de argumenten van de betrokken partijen ten aanzien van alle voorwaarden van artikel 85, lid 3 — ook al is dit in beginsel overbodig, wanneer reeds aan één van de vier voorwaarden niet is voldaan. De tegenargumenten van de Commissie vertolken haar standpunt met betrekking tot dit gedeelte van de overeenkomst, waarop de onderhavige beschikking betrekking heeft.

Bovendien wenst de Commissie erop te wijzen dat in de onderhavige beschikking wordt inge-

gaan op bepaalde aspecten van collectieve verticale prijsbinding in het algemeen, aangezien de beoordeling van de overeenkomst, die betrekking heeft op de prijsstelling van boeken in het interstatelijke verkeer, er niet volkomen van losgemaakt kan worden.

A. BIJDRAGE TOT DE VERBETERING VAN DE
PRODUKTIE OF VAN DE VERDELING VAN DE
PRODUKTEN

(49) Het in de overeenkomst neergelegde stelsel van collectieve verticale prijsbinding in het handelsverkeer van Nederlandstalige boeken tussen België en Nederland draagt niet bij tot de verbetering van de produktie van de betrokken produkten, in casu het uitgeven van Nederlandstalige boeken, noch tot de verbetering van de distributie van deze boeken.

(50) De betrokken partijen hebben aangevoerd dat de in de overeenkomst neergelegde collectieve verticale prijsbinding bijdraagt tot de verbetering van de produktie en de verdeling van de betrokken produkten, omdat de vaste prijs voor Nederlandstalige boeken over de grenzen heen de uitgevers in staat stelt door middel van interne subsidiëring van boeken met grote oplage en snelle omzet ten voordele van boeken met beperkte oplage en trage omzet een breed assortiment titels op de markt te brengen. De vaste prijs zou, volgens de partijen, aan de beslissing van een uitgever om tot uitgave van een boek over te gaan een zekerheid geven die noodzakelijk is om een breed assortiment te waarborgen. De uitgever zou er, wanneer een vaste prijs wordt gesteld, zeker van kunnen zijn dat de georganiseerde boekhandel bereid zal zijn ook boeken met trage omzet in voorraad te nemen en er de verkoop van te bevorderen. Bovendien zou de vaste prijs het voor kleinere en middelgrote uitgevers, die zich dikwijls op de uitgave van commercieel weinig aantrekkelijke boeken hebben toegelegd, mogelijk maken zich op de markt te handhaven. Wat de distributie betreft, zou de vaste prijs voor de boekhandelaar betekenen dat hij in zijn winkel een grote en goed gespreide voorraad boeken kan aanhouden door de kosten voor boeken met een trage omzet te subsidiëren uit de winst op titels met snelle omzet. Deze winst zou hem in staat stellen om service te verlenen aan het publiek en voor individuele klanten bestellingen te verrichten.

(51) De door de betrokken partijen verdedigde stelling is gebaseerd op de band tussen het principe van interne subsidiëring zowel van de producent, in casu de uitgever, als van de verdeler, in casu de boekhandelaar, en het stelsel van de collectieve verticale prijsbinding. De Commissie kan deze stelling echter niet bijtreden, omdat de interne subsidiëring, voor zover dit in de onder-

havige zaak een gangbaar economisch of commercieel argument zou zijn, niet noodzakelijkerwijze afhankelijk is van een systeem van collectieve verticale prijsbinding. De beslissing van een uitgever om een zekere compensatie toe te passen tussen, enerzijds, de kosten van commercieel weinig aantrekkelijke uitgaven en, anderzijds, die van uitgaven met een grote oplage, is over het algemeen een individuele, zelfstandige beslissing van iedere uitgever bij de vaststelling van zijn verkoopprijs aan de wederverkopers. Om de door de uitgever vooropgestelde doelstelling te bereiken is een systeem, waarbij de wederverkoopprijs van ieder boek door de uitgever wordt vastgesteld tot in het eindstadium, met name de gebruiker, en vervolgens deze prijs door alle erkenden, geregistreerden of aangeslotenen in het andere land moet worden gehandhaafd, niet vereist. Voor uitgevers zou het immers voldoende moeten zijn een aantal goedlopende boeken op de markt te brengen, waarvan zij voldoende oplagen kunnen verkopen, zodat zij in staat worden gesteld met de relatief hoge inkomsten, die hieruit voortvloeien, tot de uitgave van titels, die moeilijker verkoopbaar zijn, over te gaan. Dat hieraan een verticale prijsbinding verbonden moet zijn kan niet worden aanvaard, vooral niet omdat in de praktijk de uitgevers van algemene boeken zich vaak niet inlaten met het uitgeven van boeken met een beperkte oplage, zoals gespecialiseerde of minder populaire literaire boeken. Evenmin kan door de Commissie de in dit verband door de partijen aangevoerde stelling met betrekking tot de boekhandelaren worden onderschreven. Ondanks het systeem van collectieve prijsbinding is immers wegens onder meer de opgang van inloopwinkels, waarin haast uitsluitend populaire boeken en tijdschriften worden aangeboden, alsmede de vrij belangrijke groei van de omzet van boekenclubs, die over het algemeen een eerder beperkt assortiment boeken aanbieden, het aantal algemene boekhandelaren zeker in Nederland reeds sterk gedaald.

- (52) Voorts is het ten aanzien van de vraag of bepaalde mededingingsbeperkingen krachtens artikel 85, lid 3, van het kartelverbod kunnen worden vrijgesteld, slechts van belang of de beperkingen objectief gezien een verbetering zouden bewerkstelligen ten opzichte van de toestand die zonder deze beperkingen zou bestaan. In dit licht is het niet doorslaggevend dat het systeem van collectieve verticale prijsbinding over de grens heen zekere voordelen voor bepaalde marktdeelnemers medebrengt. Veeleer zou moeten worden aangetoond dat individuele beslissingen om commercieel weinig aantrekkelijke uitgaven te laten afhangen van de uitgave en verkoop van goed verkopende boeken industrieel en commercieel redelijker-

wijze niet mogelijk zijn of verwacht kunnen worden. Eveneens zou moeten worden aangenomen gemaakt dat het bestaan van gespecialiseerde kleine en middelgrote uitgevers in een stelsel van vrije handel en vrije prijszetting in ernstig gevaar zou komen. Daarvan is het bewijs tot nog toe niet geleverd.

- (53) In ieder geval meent de Commissie dat de eventuele objectieve voordelen, die uit de onderhavige overeenkomst zouden voortvloeien, niet opwegen tegen de bezwaren, welke eraan verbonden zijn op het gebied van de mededinging. De Commissie wijst erop dat de overeenkomst, waarop de onderhavige beschikking betrekking heeft, eerder een nadelige dan een gunstige invloed heeft op de verdeling van boeken, omdat het stelsel van collectieve verticale prijsbinding de uitschakeling van iedere prijsconcurrentie op het gebied van de verdeling van een zelfde uitgave tot gevolg heeft. Dit is des te erger, omdat bij gebrek aan merkbare concurrentie tussen verschillende titels concurrentie op het gebied van de prijs van een zelfde titel binnen de distributiekanaalen een belangrijk middel tot rationalisatie en verbetering van het distributieapparaat vormt.

B. BILLIJK AANDEEL VOOR DE GEBRUIKERS

- (54) De partijen hebben aangevoerd dat het systeem van collectieve verticale prijsbinding in het handelsverkeer van Nederlandstalige boeken tussen België en Nederland een billijk aandeel in de daaruit voortvloeiende voordelen voor de productie en de distributie van boeken aan de gebruiker ten goede zou laten komen. Wat de productie of uitgave van boeken betreft, zou er een breder aanbod van titels zijn dan in geval er geen collectieve verticale prijsbinding was. Gelet onder meer op het feit dat een uitgever vaak niet de uitgave van algemene en gespecialiseerde boeken cumuleert, maar zich veeleer beperkt tot de uitgave van de ene of de andere soort boeken, wordt deze voorwaarde geacht niet te zijn vervuld. Dat de boekhandel slechts bereid en in staat zou zijn om service te verlenen in de vorm van goede voorlichting en in de vorm van het verrichten van individuele bestellingen, indien er een systeem van collectieve verticale prijsbinding geldt, kan niet zonder meer worden aanvaard. Er kan immers niet worden ingezien dat een boekhandelaar geen normale handelsactiviteiten zou kunnen uitoefenen zonder een stelsel van verticale prijsbinding, vanaf het ogenblik dat hij een behoorlijke vergoeding kan ontvangen voor de door hem geleverde diensten. Bovendien wordt hierdoor aan de gebruiker de mogelijkheid ontnomen om zelf te beslissen of hij boeken wenst te kopen tegen een prijs, waarin een vergoeding voor service-verlening is begrepen, dan wel zich wenst te richten tot boekenverko-

pers die geen service verlenen en bij wie hij zich boeken goedkoper kan aanschaffen. De gebruiker betaalt dus ongeacht zijn voorkeur inzake serviceverlening overal dezelfde prijs voor een Nederlandstalig boek, dat in het andere land is uitgegeven en hij wordt verplicht een vergoeding voor serviceverlening te betalen, ook al wenst hij op dergelijke service geen beroep te doen, wat vaak het geval blijkt te zijn.

(55) Bovendien dient erop te worden gewezen dat, zelfs indien een ruim titelaanbod en de mogelijkheid tot serviceverlening voor de gebruiker als gunstig zouden kunnen worden beoordeeld, deze over het algemeen niet kan profiteren van rationalisatievoordelen, welke in een boekhandel tot stand kunnen komen. Een boekhandelaar heeft immers niet het recht om aan een goede klant kortingen te verlenen. Aangezien voor vele gebruikers de prijs van een produkt — en dit geldt eveneens bij de aankoop van boeken — een belangrijk element is bij hun aankoopbeslissing, is de Commissie van mening dat aan de gebruikers geen billijk aandeel van de eventueel uit de overeenkomst, waarop de onderhavige beslissing betrekking heeft, voortvloeiende voordelen toekomt.

(56) Verder dient erop te worden gewezen dat de toepassing van het stelsel van collectieve verticale prijsbinding voor Nederlandstalige boeken tot gevolg heeft dat de grootste groep gebruikers, die een voorkeur heeft voor de eerder populaire boeken, moet deelnemen in de financiële lasten voor de uitgave van boeken met een beperkte oplage, doorgaans bestemd voor een kleiner gedeelte van de bevolking. Bij het afwegen van voor- en nadelen die uit een overeenkomst als de onderhavige kunnen voortvloeien, kan niet worden aanvaard dat de nadelen, die eruit voortvloeien voor de meerderheid van de gebruikers, opwegen tegen de voordelen waarvan een minderheid van de bevolking kan genieten.

C. ONMISBAAR KARAKTER VAN DE DOOR DE OVEREENKOMST OPGELEGDE BEPERKINGEN

(57) Met betrekking tot de derde voorwaarde van artikel 85, lid 3, hebben de partijen betoogd dat het systeem van collectieve verticale prijsbinding in het handelsverkeer van Nederlandstalige boeken tussen Nederland en België onmisbaar zou zijn voor het bereiken van een verbetering van de produktie en de distributie van boeken. Zonder dit systeem zouden de professionele boekhandelaren het grootste gedeelte van de verkoop van bestsellers verliezen aan cash and carry bedrijven, wat tot gevolg zou hebben dat zij de voorraadvorming van minder snel lopende titels alsmede de serviceverlening aan de gebruikers niet meer kunnen bekostigen met de winst die op de bestsellers wordt gemaakt. De boekhandel zou dan het aantal langzaam lopende

titels, dat in voorraad wordt genomen, drastisch verminderen. Het gevolg hiervan zou zijn dat de uitgever geen zekerheid meer heeft dat hij deze uitgaven via de boekhandelaren kan afzetten. Hij zou derhalve niet-populaire werken minder gemakkelijk uitgeven. Deze ontwikkeling zou leiden tot de verdwijning van de kleine en middelgrote gespecialiseerde uitgevers.

(58) De Commissie is de mening toegedaan dat een stelsel van collectieve verticale prijsbinding niet onmisbaar is om een eventuele verbetering van de produktie en distributie van Nederlandstalige boeken door professionele boekhandelaren te bereiken. Met name zijn mededingingsbeperkingen in het handelsverkeer tussen België en Nederland, zoals deze die opgenomen zijn in de overeenkomst waarop onderhavige beschikking betrekking heeft, niet onmisbaar. Indien er zich tijdens de laatste jaren een verslechtering van de produktie of distributie van Nederlandstalige boeken heeft voorgedaan, heeft dit verschijnsel niet noodzakelijkerwijze te maken met het al dan niet toepassen van een systeem van collectieve verticale prijsbinding over de grenzen heen, maar kan dit evenzeer te wijten zijn aan een algemeen verslechterd economisch klimaat. De Commissie is van mening dat er voor de betrokken partijen minder restrictieve middelen aanwezig zijn om de verbetering van de uitgave en distributie van Nederlandstalige boeken te verwezenlijken.

(59) De Commissie erkent bovendien de belangrijke rol van het boek als cultuurdrager te midden van andere cultuurdragers, zoals bij voorbeeld toneel, muziek, film, schilderkunst. Zij is het met de partijen eens dat voorkomen moet worden, dat cultureel waardevolle boeken niet meer uitgegeven kunnen worden, maar is van mening dat een collectief systeem van verticale prijsbinding voor alle categorieën van boeken in het handelsverkeer tussen twee Lid-Statens daartoe niet vereist is. Andere oplossingen die de positie van het boek als cultuurdrager niet aantasten, maar die meer in overeenstemming zijn met de concurrentieregels van het EEG-Verdrag, moeten hieraan kunnen verhelpen.

(60) Verder hebben de partijen in een poging om aan te tonen waarom het onmisbaar is het door de Nederlandse uitgevers toegepaste systeem van verticale prijsbinding tot Vlaanderen uit te breiden, terwijl de naar beweren door het Reglement van de VBBB verkregen verbeteringen van de distributie slechts op het Nederlandse grondgebied effect sorteren, en omgekeerd ten opzichte van Nederland voor wat het Reglement van de VBVB betreft, betoogd dat Nederland en Vlaanderen dank zij hun culturele eenheid één enkele markt voor Nederlandstalige boeken vormen. Om de eenheid van de markt te handhaven en de ontwikkeling van de Nederlandse cultuur mogelijk te maken, moeten de door de

uitgever vastgestelde prijzen niet alleen geëerbiedigd worden in ieder van de betrokken landen, maar ook in het handelsverkeer tussen hen. Zonder een dergelijk systeem zou de culturele eenheid van het Nederlandse taalgebied in gevaar worden gebracht.

Naar de mening van de Commissie brengt de opheffing van het collectieve systeem van verticale prijsbinding in het handelsverkeer tussen België en Nederland de culturele eenheid van het Nederlandse taalgebied evenwel niet in gevaar. Afgezien van het feit dat het Nederlandstalige boek slechts één van de elementen van deze culturele eenheid is, is de overeenkomst die onderwerp is van deze beschikking slechts één van de wijzen waarop de culturele eenheid zich met betrekking tot het Nederlandstalige boek manifesteert. Het accent zou eerder gelegd moeten worden op samenwerkingsmethoden, die onder waarborging van de vrijheid van meningsuiting van de schrijvers ten voordeel zouden strekken aan alle categorieën lezers en die de grootst mogelijke vrijheid zouden laten aan de economische subjecten, die bij de organisatie van de distributie van boeken zijn betrokken.

De Commissie is ook van mening dat het niet aan de ondernemingen of ondernemersverenigingen toekomt om overeenkomsten af te sluiten inzake culturele aangelegenheden, die bij uitstek tot de bevoegdheid van de overheid behoren, ook al erkent de Commissie dat ook ondernemingen een waardevolle bijdrage kunnen leveren bij de verspreiding van de cultuur. De Commissie is ervan overtuigd dat, indien maatregelen ter bescherming van bepaalde culturele waarden zich opdringen, de betrokken Lid-Staten niet zullen nalaten het nodige te doen. In casu wenst de Commissie onder meer te verwijzen naar het tussen het Koninkrijk België en het Koninkrijk der Nederlanden gesloten Verdrag inzake de Nederlandse Taalunie, dat tot doel heeft een integratie tot stand te brengen op het gebied van de Nederlandse taal en letteren in de ruimste zin en waarin wordt voorzien dat initiatieven kunnen worden genomen op het gebied van het uitgeven en verspreiden van boeken.

D. UITSCHAKELING VAN DE MEDEDINGING VOOR EEN WEZENLIJK DEEL VAN DE BETROKKEN PRODUCTEN

- (61) Tot slot werd door de partijen aangevoerd dat het collectieve systeem van verticale prijsbinding in het handelsverkeer van Nederlandstalige boeken tussen België en Nederland niet de mededinging voor een wezenlijk deel van de betrokken producten zou uitschakelen. Ten eerste zou er een groep van niet-erkende uitgeverij zijn, die niet aan het collectieve systeem deelneemt. Voorts zouden erkende uitgeverij met

elkaar binnen dezelfde categorie boeken concurreren. Tot slot zou de boekhandel met anderen kunnen concurreren op het gebied van voorraadvorming, specialisatie, serviceverlening en bestelmogelijkheden.

- (62) Indien het juist is dat er prijsconcurrentie kan plaatsvinden tussen boekhandelaren voor uitgaven van niet-erkende uitgeverij, dient toch te worden opgemerkt dat het aandeel van deze niet-erkende uitgeverij in de totale verkoop van boeken in vergelijking met het aandeel van de erkende uitgeverij klein is. Het overgrote deel van de in het ene land verkochte boeken, die in het andere land zijn uitgegeven, valt onder het systeem van de collectieve verticale prijsbinding. De prijsmededinging tussen boekhandelaren is voor al deze uitgaven uitgeschakeld. De resterende concurrentiemogelijkheden op het gebied van voorraadvorming, specialisatie, serviceverlening en bestelmogelijkheden, kunnen in vergelijking met de prijsmededinging, zeker bezien vanuit het gezichtspunt van de gebruiker, die vaak geen bijzonder grote belasting heeft voor erg gespecialiseerde boeken, slechts beschouwd worden als zijnde van ondergeschikt belang. Op het niveau van de boekhandelaren wordt de mededinging derhalve voor een wezenlijk deel van de betrokken producten uitgeschakeld.

Aan deze conclusie wordt geen afbreuk gedaan door het feit dat er een zekere prijsconcurrentie tussen de uitgeverij plaatsvindt. Deze concurrentie is overigens beperkt tot een gering aantal titels of series. De meeste boeken zijn in beginsel geheel originele werken door een auteur geschreven volgens zijn inspiratie van dat moment. Deze boeken kunnen derhalve niet met elkaar worden vergeleken. In een aantal uitgaven staat evenwel niet de subjectieve creatie van de auteur op de voorgrond, maar de objectieve informatie die het werk bevat. In dit geval kunnen boeken die dezelfde objectieve informatie bevatten, tot op zekere hoogte wel onderling verwisseld worden en kunnen zij dus tot dezelfde markt behoren. Van het totale aantal zich op de markt bevindende boeken vormen deze uitgaven slechts een beperkt aantal.

- (63) Aangezien aan de vier voorwaarden van artikel 85, lid 3, niet is voldaan, kan aan de aangemelde overeenkomst geen ontheffing van het verbod van artikel 85, lid 1, worden verleend.

IV

TOEPASSELIGHEID VAN ARTIKEL 3 VAN VERORDENING Nr. 17

- (64) Indien de Commissie krachtens artikel 3, lid 1, van Verordening nr. 17 op verzoek of ambtshalve een inbreuk op artikel 85 van het EEG-Verdrag vaststelt, kan zij bij beschikking de

betrokken ondernemingen of ondernemersverenigingen verplichten hieraan een einde te maken.

Zoals hierboven is uiteengezet, maakt de aangeelde overeenkomst tussen de VBBB en de VBVB inbreuk op artikel 85, lid 1. De betrokken ondernemersverenigingen moeten derhalve worden verplicht aan de inbreuk onverwijld en op formele wijze een einde te maken.

- (65) Opdat het aan alle in de boekensector werkzame ondernemingen duidelijk wordt dat aan de beperkingen van de mededinging in het handelsverkeer van Nederlandstalige boeken tussen België en Nederland, die in de overeenkomst tussen de VBBB en VBVB zijn neergelegd, daadwerkelijk een einde is gemaakt, moet aan de betrokken ondernemersverenigingen de verplichting worden opgelegd aan de leden, aangeslotenen, erkenden en geregistreerden schriftelijk mede te delen dat aan de in de overeenkomst neergelegde mededingingsbeperkingen een einde is gemaakt en welke praktische gevolgen deze beëindiging heeft voor de voorwaarden waaronder het handelsverkeer in Nederlandstalige boeken tussen België en Nederland plaatsvindt. Aan de Commissie moet binnen vier maanden na ontvangst van deze beschikking een voorstel voor een dergelijke mededeling worden gedaan,

HEEFT DE VOLGENDE BESCHIKKING GEGEVEN :

Artikel 1

De overeenkomst tussen de Vereniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels en de Vereniging ter Bevordering van het Vlaamsche Boekwezen, gesloten op 21 januari 1949 en gewijzigd op 2 juli 1958, inhoudende een stelsel van collectief exclusief verkeer en collectieve verticale prijsbinding in het handelsverkeer van Nederlandstalige boeken tussen België en Nederland vormt een inbreuk op artikel 85, lid 1, van het Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap.

Artikel 2

Het verzoek om ontheffingsverklaring op grond van artikel 85, lid 3, van het Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap wordt afgewezen.

Artikel 3

De in artikel 5 genoemde ondernemersverenigingen zijn verplicht onverwijld een einde te maken aan de in artikel 1 vastgestelde inbreuk.

Artikel 4

De in artikel 5 genoemde ondernemersverenigingen zijn gehouden hun leden, aangeslotenen, erkenden en geregistreerden schriftelijk op de hoogte te brengen van de onderhavige beschikking en hen mede te delen dat aan de mededingingsbeperkingen, die zijn neergelegd in de in artikel 1 genoemde overeenkomst, een einde is gemaakt alsmede welke praktische gevolgen deze beëindiging heeft voor de voorwaarden waaronder het handelsverkeer in Nederlandstalige boeken tussen België en Nederland plaatsvindt. Binnen vier maanden na ontvangst van deze beschikking dienen zij aan de Commissie een voorstel voor deze mededeling te doen.

Artikel 5

Deze beschikking is gericht tot de volgende ondernemingsverenigingen :

1. Vereniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels,
Postbus 5475,
NL-1007 AL Amsterdam.
2. Vereniging ter Bevordering van het Vlaamsche Boekwezen,
Frankrijklei 93, bus 3,
B-2000 Antwerpen.

Gedaan te Brussel, 25 november 1981.

Voor de Commissie

Frans ANDRIESEN

Lid van de Commissie